

ELÄMÄNKATSOMUSTIEDON KOE 28.3.2019 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Tutkintoaineen sensorikokous on hyväksynyt seuraavat hyvän vastauksen piirteet.

Elämäkatsomustiedosta ja sen arvioinnista lukion opetussuunnitelman perusteissa

Elämäkatsomustieto on perustaltaan monitieteinen oppiaine. Sen tiedeperustaan kuuluu ihmis-, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteitä sekä filosofia. Elämäkatsomustiedossa arvioidaan sekä opiskelijan kykyä tarkastella ja ilmaista katsomuksellisia aiheita monipuolisesti ja taitavasti että hänen laaja-alaista katsomuksellista ymmärrystään. Katsomukselliset kysymykset ovat usein henkilökohtaisia, mutta niiden pohdiskelun perustana ovat ajattelun tiedolliset hyveet: kriittisyys, johdonmukaisuus, ristiriidattomuus ja systemaattisuus.

Ylioppilastutkintolautakunta on päättänyt, että syksyn 2017 tutkintokerrasta kevään 2020 tutkintokertaan asti ylioppilaskoe voidaan suorittaa sekä vuoden 2003 että vuoden 2015 lukion opetussuunnitelman perusteiden pohjalta. Vuoden 2015 lukion opetussuunnitelman uudistus oli pääosin päivitys. Vaikka elämäkatsomustietoon tuli uusi kurssi ja kurssien rakenteessa tapahtui jonkin verran muutoksia, elämäkatsomustiedon tavoitteiden ja sisällön kokonaisuus ei muuttunut dramaattisesti. Elämäkatsomustiedon jaos on pyrkinyt laatimaan tehtävät siten, että kevään 2019 kokeessa kaikkiin tehtäviin voi vastata kumman tahansa perusteiden mukaan laaditun opetussuunnitelman pohjalta.

Elämäkatsomustiedon ylioppilaskokeen vastausten arviointi

Reaaliaineen ylioppilaskokeen arvioinnissa on otettava huomioon tehtävän kognitiivinen vaativuus. Tehtävänlaadinnassa on otettu huomioon Bloomin kognitiivisia oppimistavoitteita koskeva taksonomia sekä Andersonin ja Krathwohlin siitä kehittämä muunnelma. Niiden perusteella tehtävässä vaadittavan kognitiivisen prosessin vaativuutta arvioidaan kuusiportaisella hierarkkisella asteikolla: muistaa / palauttaa mieleen, ymmärtää/käsittää, soveltaa, analysoida, arvioida ja luoda (syntetisoida). Kaksi ylintä tasoa ovat taksonomioissa eri järjestyksessä.

Ylioppilaskokeessa arvioitava katsomuksellinen ajattelu ilmaistaan kielellisesti. Siksi arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota myös ajattelun ilmaisemiseen monella tasolla tekstin kirjallisesta vaikuttavuudesta kappalejakoon. Kyse ei kuitenkaan ole äidinkielen tehtävästä, ja hyvä kirjallinen esitys on hyvän elämäkatsomustiedon vastauksen tunnusmerkki vain siinä määrin kuin se ilmentää hyvää katsomuksellista ajattelua. Tämä tarkoittaa vastauksessa useita eri piirteitä. Tärkeimmät niistä ovat vastauksen osuvuus, eheys ja vakuuttavuus.

Osuvuus eli relevanssi ja asiaankuuluvuus on hyvän vastauksen ydin. Hyvät tiedot ja ymmärrys sekä osuva argumentaatio eivät tuota edes hyväksyttävää vastausta, jos ne eivät liity tehtävään. Tämän vuoksi osuvuus on alla listatuista ulottuvuuksista tärkein.

Eheys liittyy vastauksen rakenteeseen. Kokelaan taito jäsentää ongelmia ja ratkaisuja käsitteellisesti sekä hänen kykynsä ymmärtää ja arvioida perusteluja ilmenee vastauksen johdonmukaisuutena ja moniulotteisuutena. Eheä vastaus on selkeä ja hyvin jäsenneily.

Vakuuttavuus tarkoittaa elämäkatsomustiedossa monipuolisten ja katsomuksellisesti olennaisten lähtökohtien ja näkökulmien johdonmukaista käsittelyä. Vastauksen tietoperusta on riittävän laaja ja tehtävänannon sitä vaatiessa ajankohtainen. Tosiasiaväittämät, perustellut kannanotot ja pelkät mielipiteet erotetaan selvästi toisistaan, ja esitettyjen väitteiden ja perustelujen välillä on selvä yhteys. Osuvat ja tyypillisesti ajankohtaiset esimerkit ovat elämäkatsomustiedolle ominaisia. Ne tekevät vastauksesta vakuuttavan.

Osuisuuden, eheyden ja vakuuttavuuden ohella hyvä katsomuksellinen ajattelu näkyy käsitteiden ja teorioiden hallinnassa sekä ilmiökentän tuntemuksessa. Vastauksen muodolliset ja sisällölliset ulottuvuudet ovat elämäkatsomustiedossa lähes poikkeuksetta osittain päällekkäisiä silloin, kun vastaus täyttää relevanssin minimivaatimukset eli sopii tehtävänantoon. Vastaus voi olla tiedollisesti hyvä, mutta ajattelun ilmaiseminen saattaa olla heikkoa tai toisin päin. Ulottuvuudet eivät kuitenkaan ole täysin riippumattomia toisistaan, koska esitystapa, käsitteiden käyttö ja ilmiökentän hallinta liittyvät yhteen.

Elämäkatsomustiedon tehtävien luonteen vuoksi vastauksen kypsyyttä koskevat seikat ovat erityisen tärkeässä asemassa. Ylioppilastutkintolautakunta on antanut kypsyyden osoittamisesta ohjeet reaaliaineiden digitaalisten kokeiden määräyksissä (https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_reaaliaineiden_digitaalisten_kokeiden_määräykset_2018.pdf). On hyvä huomata, että määräysten mukaan epäolennaisten näkökohtien käsittely heikentää vastauksen arvoa.

Alla oleva taulukko voi auttaa elämäkatsomustiedon ylioppilaskokeen vastausten arvioinnissa osuisuuden, eheyden ja vakuuttavuuden näkökulmista. Nämä ja vastauksen sisältöön liittyvät seikat muodostavat yhden kokonaisarvion, joka esitetään tehtävänosasta annettavalla pistemäärällä.

Arvioinnin ulottuvuus	/Pistemäärä 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Osuuus	Vastaus ei lainkaan vastaa tehtävään; tehtävä on ymmärretty ratkaisevasti väärin.	Vastaus liittyy osin kysymyksen alaan, mutta on epäselvä, harhaileva tai sivussa asiasta.	Tehtävään vastataan asiaankuuluvasti.	Vastauksessa ilmenee selkeä ymmärrys tehtävänannosta ja sen rajauksesta, ja siinä käsitellään olennaisimmat seikat.	Vastauksessa ilmenee erinomainen ymmärrys tehtävänannosta ja sen rajauksesta, ja siinä käsitellään kattavasti tarpeelliset seikat ja vain ne.
Eheys	Vastaus on hajanainen ja sekava.	Vastauksessa on yksi asiaan selvästi liittyvä seikka. Vastauksen ainekset ovat kuitenkin muuten satunnaisia tai sekavia.	Vastauksessa on useita asiaan kuuluvia seikkoja, mutta niitä ei ole onnistuttu liittämään yhdeksi kokonaisuudeksi. Vastaus jää usein luettelomaiseksi.	Tehtävänantoon kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisesti ja monipuolisesti. Tuloksena on koherentti kokonaisuus, joka vastaa kysymykseen.	Vastauksessa tehtävänantoon liittyvät relevantit aineistoelementit on suhteutettu toisiinsa. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin ja ottaa tarvittaessa huomioon myös vaihtoehtoisia lähestymistapoja.
Vakuuttavuus	Vastauksessa ei ole perusteluja tai niillä ei ole yhteyttä esitettyihin väitteisiin.	Vastauksessa esitetyt perustelut liittyvät jotenkin väitteisiin, mutta niiden yhteys jää epäselväksi.	Vastausta on perusteltu siten, että lähtökohdat ovat järkeviä ja perustelujen ja johtopäätöksen välillä on selvä yhteys.	Vastauksessa on tarkasteltu useimpia relevantteja perusteluja, niitä on problematisoitu ja eritelty järkevästi ja argumentit on rakennettu oikein.	Relevanttien perustelujen problematisointi ja erittely on osuvaa ja osoittaa omaperäistä oivaltavaa ajattelua tai syvällistä perinteen tuntemusta.

Elämäkatsomustiedon ylioppilaskokeen pistemäärät

Elämäkatsomustiedon paperisen kokeen hyvän vastauksen piirteiden pisteohjeissa mainittiin kaksi erillistä arvioinnin kiintopistettä. Ne olivat ”hyvä vastaus”, jolla tarkoitettiin 3/6 pisteen eli 50 %:n pistemäärän saavuttamista, ja ”kiitettävä vastaus”, jolla tarkoitettiin 5/6 pisteen eli reilun 80 %:n pistemäärän saavuttamista. Digitaalisen kokeen tehtäväosioissa, joista annetaan 6 pistettä, sovelletaan edelleen samaa asteikkoa, vaikka 6 pisteen osuus arvosanan kokonaispistemäärästä on pienentynyt noin kolmannekseen verrattuna paperiseen kokeeseen. Pistemäärän kasvaessa useammat ennalta määritellyt arviointikohdat helpottavat arviointia. Jos tehtävästä tai sen osasta annettava pistemäärä on 8 tai enemmän, käytetään kolmea kiintopistettä: 25–30 %, 50–60 % ja 75–80 %. Jos tehtävästä tai sen osasta annetaan yli 10 pistettä, on esitetty myös luonnehdinta huippupisteistä. Sen tarkoituksena on tuoda esiin seikkoja, jotka helpottavat vastauksen sijoittamista ylimmän pisteluokan (75–100 %) sisällä.

Tehtäväkohtaiset pisteitysohjeet

Koska elämäkatsomustiedon kokeessa arvioidaan kokelaiden omaa katsomuksellista ajattelua, vastaukset voivat avautua moniin suuntiin lähes kaikissa tehtävissä. Sen vuoksi hyvän vastauksen piirteiden kuvaukset ovat aina vain suuntaa antavia. Samasta syystä hyvän vastauksen piirteissä esitellään tehtävään liittyviä katsomuksellisia seikkoja laajasti ja osin myös lukiokurssien ulkopuolelta. Tarkoituksena on antaa vastauksia arvosteleville opettajille lisävihjeitä siitä, millaiset katsomukselliset pohdinnat voivat perustellusti kuulua vastaukseen. Lukiokursseihin liittyvät ja kokelaiden osaamiselta vaadittavat seikat on mainittu pisteitysohjeiden yhteydessä. Näissä osioissa on hyvin suppeasti huomioitu yllä olevassa taulukossa mainitut osuvuuden, eheyden ja vakuuttavuuden ulottuvuudet. Arvioinnissa on kuitenkin osiokohtaisesti syytä tarkastella niin sisällöllisiä kuin yllä olevaan taulukkoon liittyviä ulottuvuuksia.

Tehtäviin liittyy erilaisia aineistoja. Kussakin tehtävän osiossa on ilmoitettu, miten aineistoa käytetään. Jos aineiston käytöstä ei anneta ohjeita tai käytön ilmoitetaan olevan vapaaehtoista, esimerkiksi ”voit hyödyntää aineistoa”, kyseessä on virikeaineisto. Tällöin aineiston käyttämättä jättäminen on hyväksyttävää eikä vähennä pisteitä. On toki hyvä huomata, että aineisto tällaisissakin tehtävissä antaa informaatiota ja että vastauksen tulee olla yhtä monipuolinen, vaikka aineistoa ei olisi hyödynnetty. Jos osiossa kehoitetaan käyttämään aineistoa, mutta näin ei kuitenkaan ole tehty, vähennetään aina vähintään yksi piste ja vastauksesta saatava pistemäärä voi olla korkeintaan 75 % osion maksimipistemäärästä. Aineiston käytötä voidaan antaa myös yksityiskohtaisempia ohjeita, joissa esimerkiksi kehoitetaan erittelemään tai vertailemaan aineistoa tai etsimään sieltä joitain erityisiä piirteitä, kuten argumentteja. Tällöin ohjeistuksen noudattamatta jättämisestä seuraava suora pistevähennys on useimmiten suurempi.

Tehtäväosiot jakautuvat kahteen luokkaan. Kun osiosta annetaan 10 pistettä tai enemmän, se arvostellaan esseemuotoisena vastauksena, ellei tehtävänannossa erikseen muuta ilmoiteta. Esseemuotoisella vastauksella tarkoitetaan vastausta, jossa on esseiden rakenne: alussa aiheen, ongelman tai väitteen napakka esittely, keskiosassa asian monipuolinen käsittely ja lopussa käsittelyyn perustuvat päätelmät. Esseiden pituudesta ei voi antaa mitään ehdottomia ohjeita, sillä vastauksen arvo riippuu sen sisällöstä ja sopiva pituus riippuu monista asioista, kuten käsiteltävän asian luonteesta ja kokelaan tekemistä rajauksista. On kuitenkin hyvä huomata, että 10 pisteen tehtäväosiossa hyvän esseiden ei tarvitse olla yhtä laaja ja monipuolinen kuin 20 pisteen tehtäväosiossa. Mikäli osiosta annetaan vähemmän kuin 10 pistettä, vastauksen ei tarvitse olla muodoltaan esse. Alle 10 pisteen osioissa käytetään merkkimäärärajoituksia. Kyse on enimmäispituudesta. Siten merkkimäärän alittaminen ei vähennä pisteitä, mikäli vastauksen asiasisältö on riittävä. Huomattava merkkimäärän ylittäminen vähentää pisteitä. Merkkimäärältään rajoitetuissa tehtävissä merkkimäärän huomattavasta ylityksestä voi menettää enintään 2 pistettä. 25–50 %:n ylitys aiheuttaa 1 pisteen vähennyksen, yli 50 %:n ylitys 2 pisteen vähennyksen. Vähennys ei kuitenkaan voi olla enempää kuin 50 % tehtäväosion maksimipistemäärästä. Tämän lisäksi pisteitä luonnollisesti vähennetään, jos vastaus ei pysy asiassa.

Moniosaisten tehtävien pisteet määritetään osakohtaisesti, ellei tehtävässä ole erikseen muuta mainittu.

Osa I

1. *Totuuden jälkeinen aika (20 p.)*

Ilmaus ”totuuden jälkeinen aika” on tullut julkiseen kielenkäyttöön vasta viime vuosina, vaikka ilmiö sinänsä on vanha. Poliitikot ja vallanpitäjät ovat aina pyrkineet sivuuttamaan tosiseikat, jotka eivät sovi yhteen heidän intressiensä kanssa. Internet ja erityisesti sosiaalisen median nousu perinteisen median rinnalle on nostanut ilmiön uudelle tasolle ja mahdollistanut omiin näkemyksiin keskittymisen myös uudenslaisille ryhmille. Samanaikaisesti viihdyttäminen on korostunut median tehtävänä tiedonvälittämisen ja vallan kritisoimisen sijaan. Tilanne on kärjistynyt populismin ja oikeistoradikalismien uuden nousun myötä Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Asiantuntijalausuntoihin saatetaan suhtautua samalla tavalla kuin mihin tahansa mielipiteisiin, eikä tieteellisen tutkimuksen vähättely ole harvinaista edes korkeimmalla poliittisella tasolla.

Tehtävän aineistona olevassa videokatkelmassa ”Totuuden jälkeinen aika” (*Post Truth Times*) tarkastellaan aihetta median kohtaamien haasteiden ja sen roolin muuttumisen näkökulmasta. Toimittajien tehtävänä on perinteisesti ollut tarjota mahdollisimman monipuolinen kuva ajankohtaisista aiheista ja asettaa ne ymmärrettäviin historiallisiin ja yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä. Tähän heillä on kuitenkin entistä harvemmin tilaisuus, kun uutistoimitusten julkaisurytmi on nopeutunut ja julkaisuformaatit ovat lyhentyneet mobiililaitteiden yleistymisen myötä. Samaan suuntaan on vaikuttanut se, että useimmat mediatalot ovat joutuneet vähentämään henkilökuntaa tilausten ja irtonumeromyynnin vähentyessä. Valtaosan tuloistaan ne saavat nykyisin lukijoiden sijaan mainostajilta. Tämä asettaa omat rajoituksensa kriittiselle tiedonvälitykselle. Juttuja on kirjoitettava aiheista, joita mahdollisimman moni haluaa lukea, koska vain siten pystytään takaamaan riittävät mainostulot. Lisäksi ei ole mediatalojen etujen mukaista kirjoittaa aiheista, jotka ovat heidän mainostajiensa etujen vastaisia.

Yhä useammat ihmiset saavat ajankohtaiset uutiset sosiaalisen median kanavien kautta. Globaalit teknologiajätit, kuten Google, profiloivat asiakkaitaan erilaisin algoritmein ja tarjoavat heille sellaisia hakutuloksia, palveluita ja mainoksia, jotka sopivat yhteen heidän aiemman mediakäyttötymisensä kanssa. Tämän seurauksena ihmisten saama kuva maailmasta yksipuolistuu, kullakin omalla tavallaan. Ihmiset alkavat elää omissa ”kuplissaan”, joista ei näe kunnolla ulos.

Edellä kuvatun kehityskulun seurauksena yksittäisten ihmisten voi olla entistä hankalampaa muodostaa moniulotteista kuvaa ajankohtaisista ilmiöistä. Valveutuneimmat ihmiset hankkivat tietonsa monista lähteistä, mutta enemmistö tuskin menettelee näin. Tämä heikentää ihmisten kykyä kriittiseen ajatteluun ja järkeviin valintoihin kuluttajina ja kansalaisina. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna kehityskulku murentaa demokratian edellytyksiä.

Vastaus tehtävään on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

5 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita totuuden jälkeisen ajan synnystä ja sen vaikutuksesta ihmisten maailmankuvaan tai elämänskatsomukseen.

10 pisteen vastauksessa kokelas kuvaa totuuden jälkeisen ajan syntyä aineiston valossa ja pohtii sen vaikutusta ihmisten maailmankuvaan ja elämänskatsomukseen.

15 pisteen vastauksessa kokelas pohtii johdonmukaisesti ja monipuolisesti totuuden jälkeisen ajan syntyä ja sen vaikutusta ihmisten maailmankuvaan ja elämänskatsomukseen. Hän hyödyntää pohdinnassaan aineistoa, mutta ei rajaudu siihen.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas syventää vastaustaan esimerkiksi käsittelemällä jotakin ajankohtaista tapausta, asettamalla ilmiön ymmärrettäviin historiallisiin ja yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä tai tarkastelemalla kritiikkiä objektiivisia totuuksia kohtaan.

Vuoden 2015 lukion opetussuunnitelman perusteissa (LOPS15) tehtävä liittyy kurssin Maailmankatsomus ja kriittinen ajattelu (ET1) sisältöihin ”informaation käsittelyyn ja ympäröivän todellisuuden jäsentämiseen liittyvien kognitiivisten vääristymien tarkastelu”, ”median” ja ”politiikan – vaikutus maailmankuviin” sekä ”median ja muiden informaation lähteiden toimintalogiikka sekä niihin kohdistuva kriittinen katsomuksellinen ajattelu”. Vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman perusteissa (LOPS03) tehtävä liittyy kurssin Maailmankuva (ET2) mediaa sekä maailmankuvien ja tiedon lähteiden järkipäistä arviointia koskeviin sisältöihin.

2. Ystävyyys (20 p.)

Tehtävänannon väite on peräisin Aristoteleen etiikasta, ja se on kautta aikain vaikuttanut merkittävästi ystävyyttä koskevaan eettiseen keskusteluun. Väitteen alkuperää ei tarvitse tunnistaa, mutta sitä voidaan pitää ansiona. Väitteen arvioinnissa ja ystävyyden aseman pohdinnassa voi käyttää apuna yksittäisiä esimerkkejä, mutta hyvässä vastauksessa asiaa tarkastellaan yleiseltä kannalta.

Arvioinnissa voidaan ottaa annettuna erottelu hyvän toivomisesta toiselle tämän itsensä takia ja hyvän toivomisesta toiselle omaksi hyväksi, mutta arvion voi ulottaa koskemaan myös tämän erottelun mielekkyyttä. Voi esimerkiksi huomauttaa, että voimme toivoa toiselle hyvää tämän itsensä takia, mutta saada toisen hyvästä samalla itsellemme mielihyvää. Erottelu ei ole poissulkeva.

Arvioinnin pääkohteena on siis väite siitä, että ystävyys edellyttää kummankin osapuolen toivovan toiselle hyvää tämän itsensä takia eikä vain omaksi hyväkseen. Eräs luonteva lähestymistapa on todeta, että jos henkilö toivoo ystävälleen hyvää vain saadakseen siitä itselleen jotakin hyvää, henkilö on ystävyysuhteessa varsin itsekkäin motiivein. Jos toinen osapuoli on suhteessa vastaavanlaisin motiivein, suhde näyttää perustuvan jonkinlaiseen vaihtokauppaan, jossa kumpikin osapuoli odottaa saavansa toiselta jotakin. Mikäli nämä odotukset eivät jossain vaiheessa enää täyty, suhde kariutuu. Tämä herättää kysymyksen, onko kyseessä alun alkaenkaan ollut varsinainen ystävyysuhte.

Vaikka ystävyys edellyttäisikin kummankin osapuolen toivovan toiselle hyvää tämän itsensä takia, ystävykset voivat perustellusti odottaa saavansa toiselta osapuolelta jotakin hyvää. Se, että näkee ystävänsä voivan hyvin, on monille suuri ilonaihe elämässä. Vastaavasti ystävänsä suru koskettaa itseä. Tällä tavalla ystävydessä ilot ja surut ovat jaettuina.

Väitteen arvioinnissa voi myös pohtia, onko hyvän toivominen toiselle tämän itsensä takia riittävä edellytys ystävyydelle. Näyttäisi ilmeiseltä, että näin ei ole. On nimittäin mahdollista toivoa hyvää tuntemattomillekin ihmisille heidän itsensä takia. Tällaisessa tapauksessa kyse ei ole luonnollisestikaan ystävydestä, vaan hyväntahtoisuudesta, jota voi osoittaa esimerkiksi lahjoittamalla rahaa hyväntekeväisyyteen tai puolustamalla ihmisoikeuksia osallistumalla mielenosoitukseen. Ystävyys näyttäisikin edellyttävän lisäksi esimerkiksi yhdessä vietettyä aikaa, asioiden tekemistä yhdessä ja vastavuoroisuutta.

Ystävyysasemaan liittyvä pohdinta voi koskea esimerkiksi sitä, voiko ihminen elää hyvää elämää ilman ystäviä, millaisia ystäviä ihminen tarvitsee elääkseen hyvää elämää ja millä tavalla ystävyysuhteet määrittävät hyvää elämää. Kuuluuko hyvään elämään vapaus valita ystävänsä? Liittyykö ystävyysuhteeseen velvollisuuksia? Voiko hyvään elämään kuulua erilaisia ystävyysuhteita? Miten yksilölliset kyvyt ja taipumukset määrittävät kunkin edellytyksiä solmia ystävyysuhteita ja elää hyvää elämää?

Vastaus tehtävään on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

5 pisteen vastauksessa kokelas esittää joitakin huomioita hyvän toivomisesta toiselle ystävyysuhteen edellytyksenä tai ystävyysuhteen asemasta hyvässä elämässä.

10 pisteen vastauksessa kokelas arvioi, toivotaanko ystävyysuhteessa toiselle hyvää tämän itsensä takia eikä vain omaksi hyväkseen, sekä pohtii, mikä asema ystävyysuhtella on hyvässä elämässä.

15 pisteen vastauksessa arviointi ja pohdinta on johdonmukaista ja monipuolista. Kokelas käsittelee asiaa yleiseltä kannalta ja perustelee esittämänsä näkökohdat.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas käsittelee asiaa kriittisellä otteella ja syventää vastaustaan asettamalla sen johonkin mielekkääseen teoreettiseen, historialliseen tai yhteiskunnalliseen kontekstiin.

LOPS15:ssa tehtävä liittyy kurssin Ihminen, identiteetti ja hyvä elämä (ET2) ihmissuhteita, identiteettiä ja hyvää elämää koskeviin sisältöihin sekä kurssin Yksilö ja yhteisö (ET3) sisältöön ”ihminen sosiaalisena olentona, yksilöiden vuorovaikutus ja yhteisöllisyys”. LOPS03:ssa tehtävä liittyy kurssin Hyvä elämä (ET1) identiteettiä ja hyvää elämää koskeviin sisältöihin sekä kurssin Yksilö ja yhteisö (ET3) sisältöön ”ihminen sosiaalisena olentona, yksilöiden vuorovaikutus ja yhteisöllisyys”.

3. Sivistykselliset oikeudet (20 p.)

3.1. (10 p.)

Sivistysoikeuksien voi katsoa nojaavan useampiin perusarvoihin: tietoon ja ymmärrykseen, totuuteen, kauneuteen, hyvyteen ja vapauteen. Suomessa sivistysoikeudet on ulotettu perusopetuksen jälkeiseenkin opetukseen. Erityisinä sivistyksen kantajina on turvattu tiede, taide ja korkein opetus. Perustuslain viittaus siihen, että kullakin tulee olla oikeus ”kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä”, ilmentää uskoa sivistykselliseen tasa-arvoon, jossa yksilölle annetaan mahdollisuus kehittyä kykyjään ja taipumuksiaan vastaavaan mittaan riippumatta hänen sosiaalisesta tai taloudellisesta asemastaan. Sivistysoikeuksien voi katsoa myös turvaavan muiden ihmisoikeuksien toteutumista, sillä sivistys auttaa ihmistä toimimaan vapaana ja vastuullisena kansalaisena, tekemään työtä, nauttimaan kielestä ja kulttuurista sekä ottamaan toiset ihmiset huomioon toimissaan.

Vastaus kohtaan 3.1. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita sivistysoikeuksien perustana olevista arvoista.

5 pisteen vastauksessa kokelas tarkastelee useampaa kuin yhtä perusarvoa ja osoittaa ymmärtävänsä, miten ne tukevat sivistysoikeuksia.

8 pisteen vastauksessa kokelas pohtii perusarvoja monipuolisesti ja johdonmukaisesti sekä osoittaa niiden yhteyden sivistysoikeuksiin. Kokelas tarkastelee seikkaperäisemmin esimerkiksi tasa-arvoa tai vapautta sivistysoikeuksien perustana.

3.2. (10 p.)

Suomessa sivistysoikeudet on turvattu antamalla kaikille kansalaisille maksuton perusopetus ja toisen asteen koulutus. Myös Suomen valtion järjestämä yliopistollinen koulutus on ollut toistaiseksi maksutonta kaikille EU-kansalaisille. Tämän lisäksi Suomeen on luotu koko maan kattava kunnallinen kirjastoverkko. Useimmissa kunnissa toimii myös työväenopistoja ja kansalaisopistoja, jotka tarjoavat pientä lukukausi- tai kurssimaksua vastaan laajasti kursseja kielistä, historiasta, taiteesta ja monilta eri harrastusaloilta. Lisäksi Suomessa toimii poikkeuksellisen paljon musiikkikouluja ja -opistoja.

Sivistysoikeuksiin kohdistuvia uhkia voivat olla esimerkiksi perusopetuksen ja muun koulutuksen sisältöjen köyhtyminen tai kapea-alaistuminen, opetuksen laadun heikkeneminen ja opettajan ammatin arvostuksen väheneminen. Niin ikään valtion ja kuntien tekemät leikkaukset sivistysbudjettiin ja yleissivistyksen arvostuksen väheneminen ammatillisten erityistaitojen arvostuksen kustannuksella saattavat uhata sivistysoikeuksia.

Vastaus kohtaan 3.2. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita sivistyksellisten oikeuksien toteutumisesta Suomessa ja niihin kohdistuvista uhkista tai arvioi toista niistä.

5 pisteen vastauksessa kokelas arvioi sekä oikeuksien toteutumista että niihin kohdistuvia uhkia.

8 pisteen vastauksessa kokelaan esittämä arvio on monipuolinen ja johdonmukainen. Kokelas osoittaa tuntevansa hyvin Suomen koulujärjestelmää. Hän suhteuttaa arvionsa esimerkiksi ajankohtaiseen koulutus- ja talouspoliittiseen tilanteeseen.

LOPS15:ssa samoin kuin LOPS03:ssa tehtävä liittyy kurssin Yksilö ja yhteisö (ET3) ihmisoikeuksia käsittelevään kohtaan. Sivistykselliset oikeudet mainitaan YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 26. ja 27. artiklassa sekä aineistona olevassa Suomen perustuslain 16. pykälässä. Tehtävänannossa ei pyydetä määrittelemään, mitä sivistyksellä tarkoitetaan, mutta hyvässä vastauksessa termiä käytetään johdonmukaisesti ja termin selventäminen katsotaan ansioksi.

4. Agenda 2030 (20 p.)

Antropologisessa kirjallisuudessa kulttuurilla tarkoitetaan kaikenlaisia sosiaalisen käyttäytymisen muotoja ja normeja, jotka opitaan yhteisön jäsenenä. Näin ymmärrettynä kulttuurin piiriin kuuluvat muun muassa kieli, käytöstavat, pukeutuminen, ruokailu, elinkeinot, parinmuodostus, valtasuhteet, uskonto, tiede, taide ja urheilu. Tällaisen laajan kulttuurikäsitteen mukaan kulttuuri säätelee ihmisen arkielämää ja tarjoaa luontevimman lähtökohdan vastaukselle. Hyvässä vastauksessa kulttuuria ei tarvitse määritellä, mutta se on ymmärretty tavalta, joka auttaa pohtimaan johdonmukaisesti Agenda 2030 -ohjelmasta mahdollisesti seuraavia kulttuurisia muutoksia.

Ohjelmalla pyritään muokkaamaan monella eri tavalla sosiaalisen käyttäytymisen muotoja ja normeja. Sen tavoitteet voivat toteutua varsin eri tavoin Suomessa ja kehittyvissä maissa. Esimerkiksi sukupuolten välisen tasa-arvon (ohjelmakohta 5) toteutuminen saattaa tarkoittaa Suomessa miesten ja naisten välisen palkkaeron häviämistä, kun taas esimerkiksi Intiassa se voi merkitä koulutuksen avautumista naisille ja tytöille. Vastaavasti talouskasvu ja työllisyys (ohjelmakohta 8) merkitsevät Suomessa ennen kaikkea kulutuksen kasvua, mikä näkyy asumisessa, pukeutumisessa, ruokavaliossa, kulkuneuvoissa ja matkustamisessa. Intiassa talouskasvuun ja työllisyyteen liittyy myös laajempia yhteiskunnan rakenteeseen liittyviä muutoksia, kuten teollistuminen, urbanisoituminen ja koulutustason nousu.

Pitkällä aikavälillä ohjelmalla on oletettavasti eri kulttuureja jossain määrin yhdenmukaistava vaikutus, joskin voi olla vaikea erottaa, mitkä muutokset tapahtuvat ohjelmaan sitoutuneiden maiden hallitusten toimien seurauksena ja mitkä niistä riippumatta. Vaikuttaa kuitenkin selvältä, että esimerkiksi talouskasvua koskevaan tavoitteeseen sisältyy ajatus kansainvälisen kaupan ja tiedonvälityksen esteiden purkamisesta. Tämän seurauksena samat kulutustavarat, tieto ja viihde tulevat kaikkien maailman ihmisten saataville. Edelleen globaalit suuryritykset ostavat markkinoilta paikalliset kilpailijansa ja markkinoivat näkyvästi tuotteitaan median, urheilun ja viihteen välityksellä. Englannin ja muiden valtakielten asema vahvistuu entistään pienten kielten kustannuksella.

Ei ole selvää, että kaikki Agenda 2030:n tavoitteet sopivat helposti yhteen. Talouskasvu lisää energian ja tavarankulutusta, mutta on haasteellista saattaa kulutus ekologisesti vastuulliseksi. Kehittyvissä maissa asuvien ihmisten ennakoidaan kärsivän ilmastonmuutoksesta enemmän kuin teollistuneissa maissa asuvien. Edelleen talouskasvu kohottaa elintasoja, mutta se lisää myös helposti tuloeroja maiden sisällä ja niiden välillä: rikkaat vaurastuvat huomattavasti nopeammin kuin köyhät. Tämä luo jännitteitä eri sosiaaliryhmien välillä ja kiihdyttää muuttoliikettä köyhistä maista vauraisiin.

Tehtävänanto edellyttää rajautumista kahteen tavoitteeseen, joten useamman kuin kahden tavoitteen käsitteleminen ei tuota lisäpisteitä. Vastaus tehtävään on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

5 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita siitä, miten ohjelma toteutuessaan muuttaisi kulttuuria Suomessa tai jossakin huomattavasti matalamman elintason maassa Euroopan ulkopuolella.

10 pisteen vastauksessa kokelas pohtii, miten ohjelma toteutuessaan muuttaisi kulttuuria Suomessa ja jossakin huomattavasti matalamman elintason maassa Euroopan ulkopuolella.

15 pisteen vastauksessa kokelas pohtii johdonmukaisesti ja monipuolisesti, miten ohjelma toteutuessaan muuttaisi kulttuuria Suomessa ja jossakin huomattavasti matalamman elintason maassa Euroopan ulkopuolella. Vastauksesta välittyy hyvä ymmärrys kulttuurin käsitteestä.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas syventää vastaustaan pohtimalla esimerkiksi ohjelman kulttuureita yhdenmukaistavaa vaikutusta tai eri tavoitteiden välisiä piileviä jännitteitä.

LOPS15:ssa tehtävä liittyy kurssin Kulttuurit katsomuksen muovaajina (ET4) sisältöihin ”kulttuurin käsite ja merkitys” ja ”monikulttuurisuus ja globaali kulttuuri” sekä LOPS03:ssa kurssin Kulttuuriperintö ja identiteetti (ET4) sisältöön ”kulttuurin käsite ja merkitys”.

5. Feuerbachin uskontokritiikki (20 p.)

Feuerbachin uskontokritiikki on antropologista. Jumaliin uskomisen määrittänyt siitä, millaisia ihmiset ovat, aineistona olevassa tekstikatkelmassa erityisesti heidän kiinnostuksen kohteitaan. Feuerbachin argumentaation keskiössä on hänen Goetheltä omaksumansa ajatus: ”Kennellä on tiede, hän ei tarvitse uskontoa.” Feuerbach yrittää osoittaa, että ihmisten usko jumaliin kytkeytyy heidän muuhun elämäänsä. Luontoon ja yhteiskuntaan suuntautunut 1800-luvun ja uudempi ajattelu kieltää Jumalan käytännössä, koska se suuntaa ihmisten mielenkiinnon tämänpuoleisiin asioihin. Feuerbach vetoaa myös historiaan. Hän esittää, että keskiajalla, kun huomio oli jumalallisissa asioissa, niistä löytyi paljon sanottavaa, mutta luonnosta ei. 1800-luvulla tilanne on kääntynyt päinvastaiseksi. Argumentaatio on luontevaa analysoida kahdeksi eri argumentiksi. Ensimmäisen mukaan ihmisten mielenkiinnon suunta määrittää heidän tietämisensä suunnan. Toisen mukaan keskiajan tuonpuoleiseen (yliaistimelliseen) kohdistuvasta kiinnostuksesta on ”nykyaikana” siirrytty pois.

Argumentaation pätevyyden arviointi ei ole aivan helppoa. Argumentaatio vaikuttaa deskriptiiviseltä siltä osin kuin siinä viitataan historialliseen muutokseen. Tällöin se tulisi lähelle 1960-luvun uskontososiologiassa suosittua ns. sekularisaatioteesiä. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus, vaan Feuerbach ajaa takaa myös sitä, miten ihmisten olisi hyvä toimia. Tämä on normatiivinen näkökulma. Kehottavan tai tulevaisuuteen suuntautuvan elementin huomautaminen on helppoa, jos tuntee Feuerbachin ajattelua, johon on viitattu johdantolauseessa. Hän ei ole varmasti itsekään uskonut, että 1800-luvun Euroopassa suurin osa ihmisistä ei halua enää tietää mitään Jumalasta ja jumalallisista olioista. Itse asiassa yhdysvaltalainen tutkimusinstituutti Pew Research Centre ennustaa, että maapallon väestön uskonnollisuus lisääntyy myös 2000-luvulla. Tämä ei tarkoita sitä, että Feuerbach olisi ollut väärässä. Yhä suurempi osa ihmisistä luopuu uskonnosta. Tämä muutos on kuitenkin pieni verrattuna maailman kahden suurimman uskonnon, kristinuskon ja islamin, kannattajamäärien kasvuun, joka tapahtuu syntyvyyden kautta. Siten deskriptiivisenä teesinä Feuerbachin kritiikki ei vaikuta uskottavalta – ainakaan jos tarkastellaan jäsenmääriä. Uskontojen sisällä tapahtuvan mielenkiinnon muuttumisen osalta se voi toki pitää paikkansa. Samoin se piti paikkansa Euroopassa suuren osan 1900-lukua. Olennaista on huomata, että argumentin pätevyys vaatii jonkin katkelmaa laajemman teorian – esimerkiksi Feuerbachin oman antropologisen teorian tai Marxin yhteiskunnallisen teorian – selittämään, mihin ihmisten mielenkiinto erilaisissa tilanteissa suuntautuu ja mitkä syyt siihen vaikuttavat.

Vastaus tehtävään on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

5 pisteen vastauksessa kokelas esittää tekstikatkelman argumentaatiosta joitakin huomioita.

10 pisteen vastauksessa kokelas analysoi tekstikatkelman argumentaatiota järkevästi ja esittää jonkinlaisen arvion argumentin pätevydestä. Pistemäärän voi saavuttaa myös analysoimalla tekstikatkelman argumentaatiota kattavasti ja johdonmukaisesti tai esittämällä uskontokritiikin tuntemusta osoittavan perustellun arvion argumentin pätevydestä.

15 pisteen vastauksessa kokelas analysoi tekstikatkelman argumentaatiota kattavasti ja johdonmukaisesti sekä esittää uskontokritiikin tuntemusta osoittavan perustellun arvion argumentin pätevydestä.

Huippupisteiden vastaukselle on lisäksi ominaista joko Feuerbachin ajattelun tai uskontokriiikin laajempi tuntemus tai syvälinen ja yksityiskohtainen argumentaatioanalyysi.

LOPS15:ssa tehtävä liittyy kurssiin Katsomusten maailma (ET5), erityisesti kohtiin ”katsomuksen ja uskonnon sekä uskonnollisuuden ja uskonnottomuuden tutkiminen, määrittelemine ja selittäminen, käsityksiä uskontojen alkuperästä” ja ”uskontokriittikki, ateismi, agnostismi ja sekulaarin humanismin maailmankatsomukselliset perusteet”. LOPS03:ssa tehtävä liittyy kurssiin Maailman selittäminen katsomusperinteissä (ET5), erityisesti kohtiin ”uskonnon ja uskonnollisuuden olemus”, ”antropologinen uskontokriittikki” sekä ”sekulaarin humanismin ja vapaa-ajattelun historiaa”.

6. Mittatilausvauva (20 p.)

Tehtävän aineistossa esitetään tällä hetkellä saatavilla olevia sekä tulevaisuudessa mahdollisesti käytettävissä olevia lääketieteellisiä keinoja vaikuttaa vastasyntyneiden ulkonäköön ja terveyteen. Alkioiden geneettinen manipulaatio saattaa tulevaisuudessa tarjota lähes rajattomat mahdollisuudet vaikuttaa lasten ominaisuuksiin. Jo nyt lääketieteessä pystytään sanomaan, mitkä geenit määrittävät esimerkiksi sikiön sukupuolen ja silmien värin. Näitä muokkaamalla on mahdollista saada aikaan haluttu lopputulos. Aineiston mukaan perimän tutkimiseen ”ei liity suuria eettisiä ongelmia”, mutta hyvässä vastauksessa tähän väitteeseen suhtaudutaan kriittisesti.

Alkiodiagnostiikkaan ja geneettiseen manipulaatioon liittyviä hyviä ja huonoja puolia voidaan lähestyä niin yksilön kuin yhteiskunnankin näkökulmasta. Hyviin puoliin kuuluu esimerkiksi perinnöllisten sairauksien ehkäisy ja sitä kautta inhimillisen kärsimyksen ja yhteiskunnallisten kustannusten vähentäminen. Eettisiä ja yhteiskunnallisia huonoja puolia voivat olla esimerkiksi mahdollisuuksien epätasa-arvo, vanhempien valinnat lasten puolesta, kyseenalaiset kauneushanteet tai jopa rodunjalostus. Hyvässä vastauksessa perustellaan, miksi hyvät puolet ovat hyviä ja huonot huonoja.

Esimerkiksi ”luonnollisuutta” kannattavat vanhemmat joutuvat hankalan valinnan eteen, jos suurin osa muista perheistä käyttää hyväkseen kaikkia uuden teknologian avaamia mahdollisuuksia. Onko heidänkin silloin tehtävä näin, koska muuten he asettavat omat lapsensa epäedulliseen asemaan? Koska tällaisiin ongelmiin ei ole yhtä oikeaa vastausta, korostuu vastauksessa kokelaan kyky pohtia esittämiään ongelmia monipuolisesti ja esittää argumentteja sekä puolesta että vastaan.

Vastaus tehtävään on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

5 pisteen vastauksessa kokelas esittää joitakin huomioita alkiodiagnostiikan ja sen kehittämisen hyvistä tai huonoista puolista.

10 pisteen vastauksessa kokelas pohtii alkiodiagnostiikan ja sen kehittämisen hyviä ja huonoja puolia aineistoa hyödyntäen.

15 pisteen vastauksessa kokelas esittää johdonmukaisen ja monipuolisen pohdinnan alkiodiagnostiikan ja sen kehittämisen hyvistä ja huonoista puolista. Hän tuo selkeästi esille sekä eettisen että yhteiskunnallisen näkökulman asiaan.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas käsittelee kysymystä sekä alkiodiagnostiikan teknologisen kehityksen että sen kasvavan hyödyntämisen näkökulmasta. Hän analysoi aineistoa syvällisesti ja monipuolisesti ja esimerkiksi huomaa aineiston ongelmalliset väitteet.

LOPS15:ssa tehtävä liittyy kurssiin Teknologia, maailmankatsomukset ja ihmiskunnan tulevaisuus (ET6), erityisesti kohtaan "Prometheus-myytistä tekno-utopioihin ja dystopioihin, ihmisen suhde valistuksen ideaaleihin ja teknologiseen kehitykseen", kurssiin Yksilö ja yhteisö (ET3), erityisesti kohtaan "yhteiskunnalliset utopiat ja dystopiat sekä niiden kriittinen potentiaali: ihanteet ja kauhukuvat nykyisyyden suurennuslaseina ja toiminnan motivoijina" sekä kurssiin Ihminen, identiteetti ja hyvä elämä (ET2), erityisesti kohtaan "Identiteetti, elämänvalinnat ja elämänhallinnan keinot: yksilön mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä, perimän ja ympäristön merkitys". LOPS03:ssa tehtävä liittyy kurssiin Yksilö ja yhteisö (ET3), erityisesti kohtaan "poliittiset ihanteet, ideologiat, utopiat" sekä kurssiin Hyvä elämä (ET1), erityisesti kohtaan "elämänhallinnan keinot: yksilön mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä, perimän ja ympäristön merkitys".

Osa II

7. Ruokavalio (30 p.)

Ruokavalioon liittyvät globaalit oikeudenmukaisuuskysymykset ovat huomattavan moniulotteisia eikä niihin löydy helposti kaikkia osapuolia tyydyttäviä ratkaisuja. Kestävän tulevaisuuden rakentamisen kannalta on kuitenkin tärkeää, että niihin etsitään ratkaisuja niin yksilöllisellä kuin yhteiskunnallisella ja globaalilla tasolla. Yksilöllä on mahdollisuus tehdä omaa ruokavaliotaan koskevia valintoja, mutta vain tietyissä rajoissa. Poliittiset päättäjät ja kansalaisjärjestöt voivat kuitenkin monin eri tavoin tukea ja ohjata yksilöä valitsemaan yhteiskunnallisesti ja ekologisesti kestävä ruokavalion. Hyvä vastaus ei edellytä täsmällisiä erotteluja erilaisten ruokavalioiden välillä tai eri ruokavalioiden yhteiskunnallisten ja ekologisten vaikutusten tuntemusta tehtävänantoa laajemmin. Oikeudenmukaisuuden käsitettä ei myöskään tarvitse määritellä, mutta sen selventäminen tehtävän kontekstissa katsotaan ansioksi.

7.1. (15 p.)

Tärkeitä ruokavalioon liittyviä globaaleja oikeudenmukaisuuskysymyksiä ovat maatalousmaan jakautuminen viljelylajikkeiden, biopolttoaineina hyödynnettävien kasvien ja karjankasvatuksen kesken, uuden maatalousmaan raivaaminen erityisesti sademetsistä, viljelymaan kastelemisesta aiheutuva veden kiertokulun häiriintyminen ja eroosio sekä hiilidioksidikierto ja erilaiset elintarviketeollisuuden liittyvät tekijät. Nämä kysymykset liittyvät usein läheisesti maanomistusoikeuksiin sekä ruoan ja energian maailmankauppaan. Voidaan esimerkiksi pohtia, onko oikeudenmukaisesta ostaa edullisesti kahvia tai kaakaota maasta, jossa saatetaan käyttää suuri osa viljelymaasta vientiin menevien nautintoaineiden tuotantoon samalla kun osa väestöstä elää köyhyydessä ja yksipuolisen ravinnon varassa. Toinen kysymys liittyy siihen, onko oikeudenmukaisesta käyttää maapallon rajallista maatalousmaata lihantuotantoon, joka vaatii huomattavasti enemmän peltoalaa ja aiheuttaa tuntuvasti suuremman hiilijalanjäljen kuin kasvisruokatuotanto. Edelleen voidaan kysyä, onko oikeudenmukaisesta tuottaa biopolttoaineita sokeriruo'osta, vaikka samalla peltoalalla voitaisiin kasvat-
taa ruokaa. On myös mahdollista pohtia, millä periaatteilla valtamerten kalastusoikeudet jaetaan oikeudenmukaisesti eri maiden kesken ja onko vaurailta mailla oikeutta suojella omaa maatalouttaan tullimaksuin. Elintarviketeollisuuden osalta voidaan pohtia siihen liittyviä kauppaa ja omistukseen liittyviä globaaleja oikeudenmukaisuuskysymyksiä. Niin ikään voidaan arvioida, millä tavalla toiset maat ovat esimerkiksi YK:n kautta veloitettuja autta-
maan nälänhädästä kärsiviä köyhiä maita. Tällaiset kysymykset ovat huomattavan moniulotteisia.

Vastaus kohtaan 7.1. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

4 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita ruokavalioon liittyvistä globaaleista oikeudenmukaisuuskysymyksistä.

8 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee vähintään kahta oikeudenmukaisuuskysymystä.

12 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee useampaa kuin kahta kysymystä tai antaa seikkaperäisen kuvauksen kahdesta kysymyksestä.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas liittää kuvaamansa oikeudenmukaisuuskysymykset yhteiskunnalliseen ja kansainväliseen kontekstiin. Hän syventää vastaustaan esimerkiksi tarkastelemalla kysymysten taustalla olevia historiallisia ja yhteiskunnallisia oloja.

7.2. (15 p.)

Vastauksessa tulee keskittyä yksilön valintoihin vaikuttaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja sosiaalisiin käytänteisiin. Poliittisten päättäjien keinovalikoimaan kuuluvat ensiksikin lainsäädäntö ja verotus. Niillä voidaan vaikuttaa ruoan laatuun ja hintaan, jotka vaikuttavat edelleen yksilön kulutuspäätöksiin. Valtio voi hillitä nautintoaineiden kulutusta esimerkiksi säättämällä korkeamman veron sokerille, makeisille ja kahville kuin viljalle, leivälle ja maidolle. Lainsäädännöllä voidaan puolestaan esimerkiksi kieltää kokonaan geenimanipuloidun viljan tuotanto tai alkoholin ja tupakan mainonta. On myös mahdollista, että maapallon väestön kasvaessa valtiot asettavat kansainvälisin sopimuksin merkittäviä rajoituksia lihantuotantoon tai verottavat sitä huomattavasti nykyistä ankarammin. Tämä nostaa lihan hintaa ja siirtää kulutusta keveämmin verotettujen korvaavien tuotteiden suuntaan. Toiseksi poliittiset päättäjät voivat vaikuttaa julkisen koulutuksen ja terveysvalistuksen keinoin. Niillä on mahdollista vaikuttaa yleisemmin ihmisten elämäntapaan ja ruokavalioon. Kolmanneksi poliittiset päättäjät voivat vaikuttaa siihen, minkälaisia palveluja julkisen terveydenhuollon piirissä on saatavilla ruokavalion aiheuttamien terveysongelmien hoitoon. Tämä saattaa vaikuttaa välillisesti yksilön ruokavaliota koskeviin valintoihin.

Kansalaisjärjestöjen keinovalikoimaan kuuluvat keskeisesti osallistuminen julkiseen keskusteluun, kansalaisaloitteiden vireillepano, poliitikkoihin vaikuttaminen ja sosiaalisen toiminnan järjestäminen. Kansalaisjärjestöt voivat vaikuttaa yksilön ruokavaliota koskeviin päätöksiin joko suoraan omalla toiminnallaan tai epäsuorasti poliittisten päättäjien toiminnan kautta. Tällaisia järjestöjä ovat esimerkiksi Reilu kauppa ry ja Eettisen kaupan puolesta ry, jotka ovat keskittyneet maailmankauppaan ja sen osana ruokakauppaankin liittyviin globaaleihin oikeudenmukaisuuskysymyksiin. Perinteiset poliittiset puolueet ja kehitys yhteistyöjärjestötkin voivat käsitellä samoja kysymyksiä. Urheiluseurat ovat perinteisesti edistäneet terveellisiä elämäntapoja ja ruokavaliota. Koska ne tavoittavat merkittävän osan lapsia ja nuoria, niillä voisi nähdä olevan hyvät edellytykset edistää laajasti myös ekologisesti ja yhteiskunnallisesti kestävää ruokavaliota.

Vastaus kohtaan 7.2. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

4 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita siitä, miten poliittiset päättäjät ja kansalaisjärjestöt voivat ohjata ja auttaa yksilön ruokavalion valintoja yhteiskunnallisesti tai ekologisesti kestävään suuntaan.

8 pisteen vastauksessa kokelas pohtii uskottavasti, miten poliittiset päättäjät ja kansalaisjärjestöt voivat ohjata ja auttaa yksilön ruokavalion valintoja yhteiskunnallisesti ja ekologisesti kestäväan suuntaan.

12 pisteen vastauksessa kokelas pohtii johdonmukaisesti ja monipuolisesti, miten poliittiset päättäjät ja kansalaisjärjestöt voivat ohjata ja auttaa yksilön ruokavalion valintoja yhteiskunnallisesti ja ekologisesti kestäväan suuntaan.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas syventää vastaustaan esimerkiksi pohtimalla, miten pitkälle yhteiskunnan rakenteita tai sosiaalisia käytänteitä uudistamalla voidaan päästä yhteiskunnallisesti ja ekologisesti kestäväan ruokavalion tavoittelussa.

LOPS15:ssa tehtävä liittyy kurssin Yksilö ja yhteisö (ET3) yksilöä kuluttajana, globaalia oikeudenmukaisuutta ja kestäväan tulevaisuuden rakentamista käsitteleviin kohtiin sekä LOPS03:ssa vastaavan kurssin kohtaan ”oikeudenmukaisuus yhteiskunnallisena, maailmanlaajuisena ja ekologisena kysymyksenä”. Lisäksi tehtävä liittyy LOPS15:ssa kurssin Ihminen, identiteetti ja hyvä elämä (ET2) elämänvalintoja koskevaan kohtaan ja LOPS03:ssa kurssin Hyvä elämä (ET1) eettisiä valintoja koskevaan kohtaan.

8. Opinto-ohjaus ja syrjintä (30 p.)

8.1. (10 p.)

Yksilön identiteettiä määrittävät useat eri tekijät, kuten elämäkatsomus, sukupuoli, ikä, yhteiskuntaluokka, ammatti, kieli ja etninen syntyperä. Nämä vaikuttavat toisiinsa siten, että esimerkiksi opiskelijana oleminen on erilaista suomenkieliselle kantasuomalaiselle opiskelijalle kuin somalia äidinkielenään puhuvalle maahanmuuttajataustaiselle opiskelijalle. Sukupuolentutkimuksessa edellä mainittuihin eroihin viitataan intersektionaalisuuden käsitteellä. Kokelaan ei edellytetä tuntevan käsitettä, mutta vastauksen jäsentäminen sen valossa on ansio.

Identiteettierot ilmenevät siinä, että yksilöt asemoituvat eri tavoin sosiaalisissa valtasuhteissa, kuten opinto-ohjauksessa. Kantasuomalainen opiskelija saa erilaista opinto-ohjausta kuin maahanmuuttaja. Tämä johtuu siitä, että kantasuomalainen liitetään kulttuurisessa tietoisuudessa erilaiseen koulutus- ja työuraan kuin maahanmuuttaja.

Opinto-ohjauksen yhtenä tehtävänä on auttaa kutakin nuorta löytämään taipumuksiaan ja kykyjään vastaava urapolku koulutuksessa ja työelämässä. Opinto-ohjauksen voi katsoa epäonnistuneen, mikäli nuorta ei rohkaista tällaiselle uralle. Nuoren sukupuolella tai etnisellä taustalla ei pitäisi olla merkitystä opinto-ohjauksessa. Mikäli nuori on tekemässä valintansa pääasiassa näiden ominaisuuksiensa perusteella, opinto-ohjaajan tulisi voida sopivalla tavalla haastaa opiskelijan perusteet.

Aineisto tarjoaa esimerkkejä eri sukupuolta ja etnistä alkuperää olevien nuorten opinto-ohjaukokemuksista peruskoulussa ja lukiossa. Aineistossa tulee esiin sukupuoliin ja kansallisuuksiin liittyviä stereotyyppioita, jotka näkyvät opinto-ohjaajien ja opettajien asenteissa. Nuori voi kokea tämän rasmina. Toisaalta hän on saattanut itsekin omaksua stereotypian ja tekee näin ”odotusten mukaisia valintoja”. Joillekin nuorille stereotypian mukainen valinta voi toki olla sopiva, ja he olisivat tehneet sen kulttuurisista ennakkoluuloista riippumattakin. Tällanen on kuitenkin ongelmallinen, jos nuorelle ei ole tarjottu minkäänlaista vaihtoehtoa eikä hän itse ole nähnyt sellaista.

Vastaus kohtaan 8.1. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita siitä, miten henkilön sukupuoli ja etninen tausta voivat vaikuttaa hänen kohteluunsa opinto-ohjauksessa.

5 pisteen vastauksessa kokelas osaa kuvata aineiston perusteella, miten henkilön sukupuoli ja etninen tausta voivat vaikuttaa hänen kohteluunsa opinto-ohjauksessa.

8 pisteen vastauksessa kokelas hyödyntää aineistoa ja selvittää johdonmukaisesti ja monipuolisesti, miten henkilön sukupuoli ja etninen tausta voivat vaikuttaa hänen kohteluunsa opinto-ohjauksessa.

8.2. (10 p.)

Valtasuhteissa piilee erityinen syrjityksi tulemisen riski minkä tahansa tehtävänannossa mainitun tekijän tai niiden yhdistelmän takia. Syrjintä voi olla tahallista tai tahatonta. Kirjallisuudessa syrjinnän ilmenemismuotoja on luokiteltu eri perustein. Voidaan puhua esimerkiksi välittömästä, välillisestä, rakenteellisesta ja positiivisesta syrjinnästä. Kokelaan ei tarvitse osata nimetä tarkastelemiaan syrjinnän muotoja, mutta hyvässä vastauksessa niiden kuvaus on selkeää ja tunnistettavaa. Vaihtoehtoisesti kokelas voi tulkita syrjinnän eri muodoiksi sukupuoliin, ikään, yhteiskuntaluokkaan, ammattiin, kieleen tai etniseen syntyperään perustuvan syrjinnän. Hyvässä vastauksessa tehdään kuitenkin jonkinlainen erottelu yksilön harjoittaman syrjinnän ja instituutioiden harjoittaman tai yhteiskunnan rakenteista johtuvan syrjinnän välillä.

Aineistossa esiin tuleva syrjintä on välitöntä, koska siinä opinto-ohjaaja kohtelee yksittäistä opiskelijaa eri tavoin kuin muita opiskelijoita, joilla on samanlaiset akateemiset taipumukset ja kyvyt. Yksilöä syrjitään tässä tapauksessa hänen sukupuolensa tai etnisen taustansa tähden.

Välillisestä syrjinnästä on kyse tapauksissa, joissa syrjintää ei harjoita kukaan yksittäinen henkilö, vaan se välittyy yhteiskunnallisten rakenteiden kautta. Välilliseen syrjintään viitataan usein rakenteellisena syrjintänä, koska se ilmenee tyypillisesti instituutioiden rakenteissa tai toimintatavoissa. Esimerkiksi Suomessa koulua voi käydä vain suomeksi tai ruotsiksi tiettyjä erityisen tehtävän saaneita vieraskielisiä kouluja lukuun ottamatta. Aineiston mukaan muiden kuin suomea tai ruotsia kotonaan puhuvien koulumenestys jää keskimäärin heikommaksi kuin näitä kieliä äidinkielenään puhuvien. Samoin he suorittavat toisen asteen tutkinnon harvemmin kuin muut. Vastaava havainto voidaan tehdä muiden julkisten palvelujen saatavuudesta ja käytöstä. Esimerkiksi useimmat Kansaneläkelaitoksen laatimat ohjeet ovat saatavilla vain suomeksi tai ruotsiksi. Siksi näitä kieliä taitamattomien maahanmuuttajien voi olla vaikea täyttää etuushakemuksiaan tai laatia päätöksiin oikaisuvaatimuksia ilman tulkkien apua. Rakenteellinen syrjintä voi olla perusteetonta, mutta mainituissa tapauksissa sitä voi pitää suomalaisen yhteiskunnan ominaisuutena. Suomi ei eroa siinä suhteessa muihin yhteiskunnista. Käytettävissä olevat resurssit asettavat rajat sille, minkälaisia palveluita kansalaisille voidaan tarjota.

Positiivisella syrjinnällä eli erityiskohtelulla tarkoitetaan tyypillisesti valtaväestöä epäedullisemmassa asemassa olevia vähemmistöjä suosivia toimintatapoja. Erityiskohtelun tarkoituksena on oikaista rakenteellisesta syrjinnästä aiheutuvia epäkohtia ja ehkäistä niiden syntyä.

Vähemmistökiintiöt ovat yksi esimerkki positiivisesta syrjinnästä. Esimerkiksi yliopistojen koulutusohjelmiin on kiintiöitä ruotsia äidinkielenään puhuville opiskelijoille.

Vastaus kohtaan 8.2. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita identiteettiin tai mahdollisuuksiin vaikuttavista syrjinnän muodoista.

5 pisteen vastauksessa kokelas erittelee identiteettiin tai mahdollisuuksiin vaikuttavia syrjinnän muotoja aineistoa hyödyntäen.

8 pisteen vastauksessa kokelas erittelee johdonmukaisesti erilaisia identiteettiin ja mahdollisuuksiin vaikuttavia syrjinnän muotoja. Kokelas osaa erottaa yksilön harjoittaman syrjinnän rakenteellisesta syrjinnästä.

8.3. (10 p.)

Henkilön taustaan ja identiteettiin liittyvä syrjintä on edellä mainituista syistä moniulotteinen ilmiö eikä siihen ole siksi yksinkertaisia ratkaisuja. Vaikka Suomen lainsäädäntö kieltää perusteettoman syrjinnän, tutkimusten mukaan se on valitettavan yleistä. Aineistokin todistaa tästä.

Vastaus voi aueta eri suuntiin riippuen siitä, mihin taustaan ja identiteettiin koskeviin seikkoihin kokelas päättää keskittää huomionsa. Joka tapauksessa on perusteltua huomauttaa, että syrjinnän torjunta edellyttää niin asennekasvatusta kuin yhteiskunnan rakenteellisia uudistuksia. On esimerkiksi luontevaa pohtia, missä tapauksissa rakenteelliseen syrjintään on aiheellista puuttua ja missä tilanteissa sitä voidaan pitää hyväksyttävästi yhteiskunnan erottamattomana piirteenä.

Vastaus kohtaan 8.3. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas tekee joitakin huomioita siitä, miten henkilön taustaan ja identiteettiin liittyviä syrjinnän muotoja voitaisiin ehkäistä.

5 pisteen vastauksessa kokelas pohtii, miten henkilön taustaan ja identiteettiin liittyviä syrjinnän muotoja voitaisiin ehkäistä.

8 pisteen vastauksessa kokelas pohtii johdonmukaisesti ja monipuolisesti, miten henkilön taustaan ja identiteettiin liittyviä syrjinnän muotoja voitaisiin ehkäistä. Kokelas tunnistaa asennekasvatuksen ja yhteiskunnan rakenteelliset uudistukset erilaisina ehkäisykeinoina.

LOPS15:ssa tehtävä liittyy kurssin Ihminen, identiteetti ja hyvä elämä (ET2) sisältöihin "sukupuolisuus", "opiskelu" ja "perimän ja ympäristön merkitys", kurssin Yksilö ja yhteisö (ET3) sisältöön "roolit ja yhteisölliset normit" sekä kurssin Kulttuurit katsomuksen muovaajina (ET4) rasismia koskevaan sisältöön. LOPS03:ssa tehtävä liittyy kurssin Hyvä elämä (ET1) sisältöihin "minuus", "identiteetti" ja "perimän ja ympäristön merkitys", kurssin Yksilö ja yhteisö (ET3) sisältöihin "ihminen sosiaalisena olentona", "yksilöiden vuorovaikutus" ja "valtasuhteet" sekä kurssin Kulttuuriperintö ja identiteetti (ET4) sisältöihin "identiteetti" ja "etnisyyt".

9. Askeesi (30 p.)

Muinaiskreikan sana *askēsis* tarkoittaa fyysistä harjoittamista tai harjoittelua. Sanaa on käytetty erityisesti urheilijoiden valmistautumisesta urheilukilpailuihin. Jo antiikin Kreikassa askeesilla tarkoitettiin myös sellaisen elämäntavan harjoittamista, jossa itsehillinnällä ja itsekuurilla oli suuri merkitys. Jo tuolloin askeesi liittyi erityisesti katsomukselliseen pidättyvyyteen, esimerkiksi vaatimattoman ruokavalion noudattamiseen ja seksuaaliseen pidättymiseen. Antiikin filosofiassa hyveellisen elämän katsottiin edellyttävän kohtuullisuutta nautintojen suhteen. Sielun terveyteen tähtäävän filosofisen elämäntavan katsottiin edistävän myös ruumiillista terveyttä.

Filosofi Karl Jaspers (1883–1969) on esittänyt, että suuri osa nykyisistä maailmanuskonnoista (tai islamin ja kristinuskon tapauksessa niiden edeltäjä, juutalaisuus) muuttui nykyisen kaltaiseksi yleisinhimilliseksi maailmankatsomuksiksi yhtä aikaa antiikin Kreikan filosofian klassisen kukoistuksen kanssa ns. aksiaalisenä aikana. Ajanjakson erityisyys ja ajoitus ovat kiistanalaisia, mutta kyse on suurin piirtein ajasta 600–300 eaa. Esimerkiksi Sokrateella, Epikuroksella, Vanhan Testamentin profeetoilla, Buddhalla, Konfutsella ja Laotsella vaikuttaa edelleen olevan merkittävää katsomuksellista sanottavaa myös monille nykyihmisille. Kognitiivisessa uskontohistoriassa on esitetty ajatus, että aksiaalisen ajan katsomuksellinen murros merkitsi uskontojen muuttumista askeettiseen ja moraalia korostavaan suuntaan alueilla, joilla ihmisten yhteisöt olivat kasvaneet ja elintaso noussut. Askeettisuus olisi siten katsomusten piirre sellaisissa kohtalaisen vauraissa yhteiskunnissa, joissa välitön henkiin jääminen ei ole jatkuva ensisijainen huoli.

Askeettisen elämäntavan ihannointia ja harjoittamista esiintyy nykyään kaikissa kulttuureissa ja askeettisen elämäntavan muotoja on useita. Esimerkiksi kehonrakentajat ja urheilijat pyrkivät kehittämään askeesilla fyysisiä ominaisuuksiaan, kun taas tieteiden ja taiteiden opiskelijat intellektuaalisia ominaisuuksiaan. Edelleen jotkut harjoittavat askeesia tuonpuoleisen tavoittelun – ”lihan kuolettamisen” – takia, toiset ulkonäköpaineiden takia. Tällainen asenne voi kuitenkin helposti johtaa erilaisiin ongelmiin, esimerkiksi anoreksiaan tai anabolisten steroidien käyttöön. Siksi hyvän elämän tavoittelun kannalta on tärkeää ymmärtää askeesin eri muotojen katsomuksellinen tausta, mukaan lukien erilaiset käsitykset kehon ja mielen suhteesta.

9.1. (10 p.)

Aineistona olevassa videokatkelmassa buddhalainen munkki ohjaa länsimaista kristittyä nuorukaista askeesin harjoituksessa. Buddhalainen mielen hallinta, joka on muodikkaan mindfulnessin taustalla, tähtää valaistumiseen, joka yleensä liitetään kärsimyksestä vapautumiseen. Katkelmassa vilahtaa useita askeesille ominaisia seikkoja kuten oikea hengitys, jatkuva ponnistelu, täydellisyyden tavoittelu, itsenäinen vastuunotto, seksistä pidättäytyminen, resitaatio, keskittyminen, huomion kohdistaminen ja turhasta luopuminen. Erittelyssä yksityiskohtia olennaisempaa on huomata kurinalaisen harjoittamisen nuorukaiselle asettama kokonaishaaste ja se, että nuorukaisen askeesin harjoittelun tavoitteet jäävät katkelmassa viitteellisiksi. Katkelmassa esiintyvä buddhalaisuuden ja kristinuskon vastakkainasettelu on kärjistetty, ja ajatus siitä, että kristityt eivät harjoita askeesia, on virhe.

Vastaus kohtaan 9.1. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas löytää katkelmasta yhden askeesin osatekijän, joka voi liittyä joko askeesin harjoittamiseen, esimerkiksi kurinalaiseen työntekoon, tai harjoitusten tavoitteeseen eli mielenrauhaan ja vihasta irti pääsemiseen.

5 pisteen vastauksessa kokelas tunnistaa useita askeesin osatekijöitä, jotka liittyvät sekä askeesin harjoittamiseen että harjoitusten tavoitteisiin.

8 pisteen vastauksessa kokelas erittelee monipuolisesti askeesin osatekijöitä ja niiden välisiä suhteita.

9.2. (20 p.)

Kokelaalla on hyvin vapaat kädet valita esimerkkejä erilaisista askeesin muodoista ja eritellä niiden harjoittamisen maailmankatsomuksellisia perusteita. On luontevaa erottaa esimerkiksi yksi tai kaksi erilaista – vaikkapa henkisen ja ruumiillisen – itsensä kehittämiseen tähtäävää askeesin muotoa ja yksi tai kaksi erilaista uskonnolliseen katsomukseen perustuvaa askeesin muotoa. Erittelyssä on olennaista tarkastella, miksi askeesi on kyseisen katsomuksen perusteella tarpeen tai suositeltavaa.

Vastaus kohtaan 9.2. on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

5 pisteen vastauksessa kokelas antaa esimerkin kahdesta erilaisesta askeesin muodosta ja löytää niille jonkinlaisen maailmankatsomuksellisen perusteen.

10 pisteen vastauksessa kokelas antaa esimerkin kolmesta erilaisesta askeesin muodosta ja esittää niistä ainakin kahdelle aidosti erilaisen katsomuksellisen perusteen.

15 pisteen vastauksessa kokelas antaa tarkasti kuvatut esimerkit kolmesta erilaisesta askeesin muodosta ja erittelee johdonmukaisesti ja monipuolisesti niiden maailmankatsomuksellisia perusteita.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas pystyy erottelemaan esimerkiksi eri uskontojen erilaisia askeesin muotoja ja niiden perusteita tai tekemään erotteluja esimerkiksi kauniiseen ulkonäköön, kilpailumenestykseen ja intellektuaaliseen ymmärtämiseen tähtäävien askeesin muotojen ja niiden katsomuksellisten perusteiden välillä.

LOPS15:ssa tehtävä liittyy kurssin Maailmankatsomus ja kriittinen ajattelu (ET1) kohtiin, jotka käsittelevät maailmankatsomuksen käsitettä ja erilaisia maailmankatsomuksia. Tehtävä liittyy kiinteästi myös kurssin Ihminen, identiteetti ja hyvä elämä (ET2) sekulaareja, uskonnollisia ja filosofisia ihmiskäsityksiä ja -ihanteita sekä elämänvalintoja koskeviin kohtiin sekä kurssin Teknologia, maailmankatsomukset ja ihmiskunnan tulevaisuus (ET6) sisältöihin ”suurten filosofioiden ja maailmankatsomuksellisten järjestelmien ja uskontojen eettisten ja aatteellisten perustojen kehittyminen abstrakteiksi ja yleisinhimillisiksi” ja ”ihmiskunnan suuret maailmankuvalliset, -katsomukselliset ja teknologiset murrokset sekä niiden vaikutukset ihmisten käsitykseen maailmasta ja itsestään: ihminen ympäristönsä ja itsensä muokkaajana”. LOPS03:ssa tehtävä liittyy kurssin Maailmankuva (ET2) maailmankatsomusta ja elämäkatsomusta koskeviin kohtiin sekä kurssin Hyvä elämä (ET1) sisältöihin ”maallisia ja uskonnollisia hyvän elämän malleja”, ”elämänhallinnan keinot” ja ”hyveitä ja paheita koskevia käsityksiä ennen ja nyt sekä niiden suhde elämäntapoihin ja tottumuksiin”.